

LIETUVIŲ VEIKSMAŽODŽIO MORFOLOGIJOS ĮSISAVINIMO KLAUSIMU¹

Paweł WÓJCIK

0. Medžiaga

Šis straipsnis parašytas naudojantis Vilniuje gyvenančios mergaitės, vardu Rūta, pokalbių, įrašytų į audiokasetes, analize². Įvairių galimų situacijų pokalbius dažniausiai įrašinėjo Rūtos motina Aurelija Kaškelevičienė³, kuri taip pat sulėido juos į kompiuterį pagal CHILDES sistemą (McWhinney, Snow, 1990). Jai buvo nurodyta įrašyti visų galimų situacijų pokalbius. Visi iššifruoti ir į kompiuterį įleisti tekstai straipsnio autoriaus buvo dukart patikrinti ir užkoduoti.

Sociologiniu atžvilgiu Rūtos šeima priklauso viduriniajam sluoksniui, abu tėvai yra lietuviai, kalbantys bendrine lietuvių kalba. Pirmos juostos įrašytos, kai Rūtai buvo 1 metai 3 mėnesiai ir 14 dienų (toliau trumpinama taip: 1;3.14), paskutinės – kai mergaitei buvo apie 3;5. Straipsnyje analizuojami duomenys nuo 1;7 iki 2;6, t. y. nuo to laiko, kai Rūtos kalboje pastebima veiksmažodžio morfologijos formavimosi patį pradžia, iki tol, kol praktiškai įsisavintos visos pagrindinės veiksmažodžio morfologinės kategorijos. Per šį laiką įrašytos 23 kasetės (iš viso beveik 35 valandos įrašų).

Nagrinęjant problemas, aprašytas šiame straipsnyje, į kai kurias veiksmažodžių formas neatsižvelgta (Wójcik, Smoczyńska, 1997). Pirmiausia atsisakyta tokių leksemų, kurių neįmanoma aiškiai atpažinti, nors pagal galūnes ir sintaksinę funkciją jos primena veiksmažodžius. Taip pat neatsižvelgta į garsažodžius, amorfinius vaikų kalbos (*baby talk*) žodžius bei kitus žodžius, kurie atlikdami predikato funkcijas neturi lietuvių veiksmažodžiui būdingų morfologinių ir sintaksinių bruožų. Neįtraukti visi veiksmažodžiai, pavartoti eilėraščiuose, dainose, citatose ir kituose išmoktuose pasakymuose, išskyrus formas, sukurtas vaikui modeliuojant savo kalbą pagal suaugusiųjų

¹ Šis straipsnis papildo rezultatus, aprašytus straipsnyje (Wójcik, Smoczyńska, 1997). Daugelyje jo vietų panaudoti fragmentai iš tų pačių autorių pranešimo (Wójcik, Smoczyńska, 1996). Autorius norėtų nuosirdžiai padėkoti doc. hab. dr. Magdalenai Smoczyńskiej už pagalbą ruošiant ir analizuojant medžiagą ir prof. hab. dr. Broniaui Stundžiui už šio straipsnio ankstesnės versijos komentarus.

² Medžiagos rinkimas finansuojamas Austrijos Mokslų akademijos – Wolfgango U. Dresslerio grantu.

³ Aurelija Kaškelevičienė baigė lituanistiką Vilniaus universitete ir yra VU Lituanistinių studijų katedros darbuotoja.

pasakymus. Ankstyvuoju kalbos įsisavinimo laiku pokalbiuose vaikas itin dažnai kartoja ir imituoja, tačiau būtų labai rizikinga atmesti galimybę, kad kokia nors forma vaiko pavartota savarankiškai.

Užkoduotuose Rūtos pasakymuose atpažinti 267 veiksmožodžio tipai, pavartoti 9667 kartus, o pasakymuose, kurių autoriai buvo su Rūta bendraujantys suaugę (vadinamuosiuose *input* pasakymuose), rastas 431 veiksmožodžio tipas, pavartotas 16730 kartų.

1. Leksikos raida

Pradedant nagrinėti problemas, susijusias su veiksmožodžio įsisavinimu, būtina pasakyti, kokia reikšmė šiame straipsnyje vartojami terminai *veiksmožodžio tipas* ir *veiksmožodžio leksema*. Psicholingvistinėje literatūroje priimta vartoti terminą *stem* „kamenas“ kalbant ne tik apie „žodžio dalį, kuri lieka atmetus galūnę“ (Gaivenis, Keinys, 1990), bet kartais ir apie žodžio dalį, kuri lieka atmetus galūnę ir kai kuriuos kitus afiksus. Be to, nagrinėjant leksikos įsisavinimą, terminas *stem* vartojamas kalbant ne tik apie žodžio dalį (*kabin-*), bet ir apie visą žodį (*kabinti*). Kadangi terminas *kamienas* lietuvių kalbotyroje turi tiksliai apibrėžtą reikšmę, šiame straipsnyje vartojamas terminas *veiksmožodžio tipas*. Tipu vadinsime žodžio dalį, kuri lieka atmetus galūnę ir kitus afiksus, išskyrus formų darybos priesagas (nuo jų tiesiogiai priklauso asmenuotės rūšys). Ta prasme tipas nėra nei šaknis, nei tradiciškai suprantamas kamienas. Tipais taip pat vadinsime visus nepriešdėlinius ir nesangražinius veiksmožodžius, o visos iš jų sudarytos formos bus vadinamos *leksemomis*. Pavyzdžiui, leksemos *mokyti*, *pa-mokyti*, *mokyti-s*, *pa-si-mokyti* yra veiksmožodžio tipo *mokyti* realizacijos. Toks požiūris reikalingas norint ne tik išnagrinėti morfologinių kategorijų ir asmenuočių įsisavinimą, bet ir aprašant leksikos raidą.

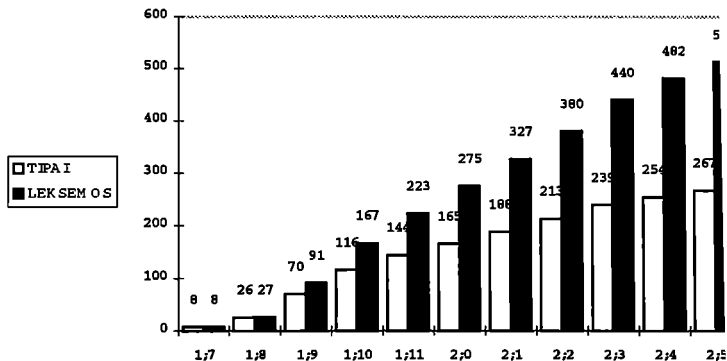
1.1 pav. vaizduojama veiksmožodžio tipų ir leksemų distribucija Rūtos kalboje nuo 1;7 iki 2;6⁴. Tipai ir leksemos buvo skaičiuoti akumulytviai – tai reiškia, kad nauji leksiniai vienetai buvo pridėti prie anksčiau vartotų. Kai kurie iš jų galėjo būti pavartoti įrašymo metu tik vieną kartą ir nepasirodyti vėlesniuose įrašuose.

Būtina paminėti, kad grafike pavaizduotos formos, kurių tikimasi konkrečiame kontekste, ir neatsižvelgta į klaidingus pavartojimus, kurių ypač daug ankstyvuosiuose įrašuose. Šiame skyriuje labiausiai rūpės leksinė, o ne gramatinė kompetencija. Problemos, susijusios su klaidingais veiksmožodžio formų pavartojimais, bus aptartos kitose straipsnio vietose.

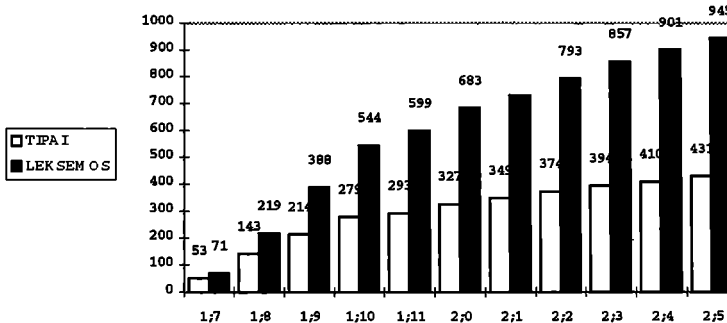
Nagrinėjamo amžiaus pradžioje (1;7–1;8) tarp tipų ir leksemų kiekio nėra žymių skirtumų – vienam veiksmožodžio tipui atliepia maždaug viena leksema; 1;9 amžiaus Rūtos pasakymuose veiksmožodžio tipų kiekis staigiai (daugiau negu du kartus) išauga. Tuo pačiu metu vaiko kalboje pastebime darybos procesų pradžią. Veiksmožo-

⁴ Neskaiciuota veiksmožodžio forma *galūna*.

džio leksemų yra per 30% daugiau už tipus ir skirtumas laipsniškai didėja – 2;5 an žiaus pabaigoje leksemų perviršis jau sudaro 91%.

1.1 p a v. Veiksmazodžio tipų ir leksemų skaičius Rūtos pasakymuose (1;7-2;6)

1.2 p a v. Veiksmazodžio tipų ir leksemų skaičius suaugusiųjų (input) pasakymuose (1;7-2;6)

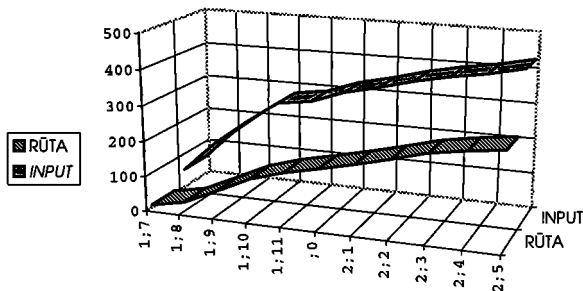
Veiksmazodžių tipų ir leksemų distribucija kalboje, kuria kreipiamasi į Rūtą (žr. 1.2 pav.), kai kuriais atžvilgiais primena tipų ir leksemų santykį mergaitės kalboje.

Tipų ir leksemų kiekis yra žymiai didesnis *input* pasakymuose negu vaiko kalboje, bet aiškiai matyti, kad ankstyvajame amžiuje (1;7-1;9) skirtumas tarp leksemų ir tipų, iš kurių šios leksemos yra sudarytos, kiekio nėra didelis palyginti su amžiaus tarpsniu

1;6. Panašiai yra su naujų veiksmažodžių pasirodymo tempu. Rūtos, kaip ir *input* pasakymuose nuo 1;7 iki 1;11, prieaugis yra žymiai greitesnis negu vėlesniame amžiuje.

Visi šie panašumai susiję su procesais, turinčiais įtakos kalbai, kuria kreipiamasi į vaikus (Wójcik, 1994a; 1994b). Tėvai, norėdami, kad vaikas juos suprastų, supaprastina savo pasakymus tiek gramatiniu, tiek leksiniu atžvilgiu, o kalbinei bei komunikacinei kompetencijai plėtojantis šie apribojimai darosi vis mažesni.

Aiškų skirtumą tarp tipų distribucijos vaiko ir su juo bendraujančių suaugusiųjų kalboje rodo naujų ir jau pavartotų tipų kiekybiniai santykiai. Nors absoliučiais skaičiais panašumas labai didelis (kiekvieną mėnesį atsiranda apie 20–30 naujų vienetų), tačiau atsižvelgus į tai, kad Rūtos vartojamų tipų kiekis yra žymiai mažesnis už tipų kiekį *input* pasakymuose, darytina išvada, kad tipų prieaugis vaiko kalboje yra palyginti didesnis.

1.3 p. v. Veiksmažodžio tipų skaičius Rūtos ir *input* pasakymuose (1;7-2;6)

Šio skirtumo priežastis – palyginti didelis veiksmažodžių tipų kiekis *input* pasakymuose jau pirmaisiais analizuojamo amžiaus mėnesiais. 1;10 amžiaus Rūta tipų girdėjo daugiau negu pavartotojo, kai jai buvo 2;6 (žr. 1.3 pav.) Kita vertus, skirtumas darosi aiškus, atsižvelgus į vaiko lingvistinės kompetencijos raidą. Tipų kiekis *input* pasakymuose nagrinėjamu laiku išaugo 8 kartus, tuo tarpu Rūtos pasakymuose – 33 kartus.

2. Morfologinių kategorijų įsisavinimas

Kaip rodo 2.1 lentelė, 1;7 amžiaus Rūta vartojo tik esamojo laiko ir liepiamosios nuosakos formas. Didelis liepiamosios nuosakos veiksmažodžių kiekis apskritai būdingas ankstyvajai vaiko kalbai ir laikui bėgant mažėja. Panašiai yra ir Rūtos atveju: 1;8 amžiaus liepiamosios nuosakos formų sumažėjo trečdaliu (nuo 33,3% iki 23,1%).

Be to, nekreipiant dėmesio į pirmų bendraties formų pavartojimą (6,6%), kitų kategorijų distribucija atrodo beveik tokia kaip ankstesnį mėnesį (būtojo ir būsimojų laikų formos nevyršija 1%).

2.1 lentelė. Formų distribucija Rūtos pasakymuose procentais

	1;7	1;8	1;9	1;10	1;11	2;0	2;1	2;2	2;3	2;4	2;5	IŠ VISO	INPUT
PRAES	66,7	66,1	54,6	45,9	45,6	50,1	38,0	47,3	42,1	42,1	42,9	44,8	38,5
PRAET		0,8	8,7	9,0	12,4	12,2	13,0	7,7	8,7	15,8	15,8	11,5	13,7
FUT		0,8	3,4	16,5	22,4	14,9	18,0	16,7	20,0	17,3	10,5	16,3	14,7
COND				1,2	0,1	0,2	0,2	1,0	0,4	0,3	0,8	0,5	1,0
IMPER	33,3	23,5	23,3	16,8	11,4	10,6	16,0	13,1	13,3	14,1	16,5	14,6	18,3
INF		6,6	8,9	8,4	3,6	6,5	7,6	10,1	9,4	7,6	8,2	7,9	10,2
PTC			0,5	2,1	4,3	3,4	2,6	0,8	1,2	0,7	1,8	1,9	1,7
PV*			0,7		0,2	2,1	4,6	3,2	4,7	2,1	3,4	2,6	1,9
VERBA*	42	121	416	897	925	871	1291	1355	1372	1303	1074	9667	16730

*PV – beasmenis veiksmažodis *galima*; VERBA – pavartotų veiksmažodžių kiekis absoliučiais skaičiais

Kai Rūtai 1;9, veiksmažodžio įsivainimo procese pastebimas didelis lūžis. Šiuo metu ne tik smarkiai išauga bendras veiksmažodžių kiekis (žr. 1.3 pav.), bet ir sumažėja esamojo laiko lyginamasis svoris – daugiausia dėl ryškiai pagueisusių būtojo ir būsimojų laikų formų. Be to, pastebimas didelis bendraties formų kiekis.

Esamojo laiko bei liepiamosios nuosakos lyginamasis svoris keisis ir vėlesniais mėnesiais, tačiau kitų laikų (ypač būsimojų) formų kiekis žymiai padidės, taip pat Rūta pradės vartoti tariamosios nuosakos formas, dalyvius ir beasmenį veiksmažodį *galima*.

Iš visų dalyvių Rūta dažniausiai vartoja būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvius (per 90%) ir rečiau būtojo laiko veikiamosios rūšies dalyvius. Vieną kartą (2;5) Rūta pavartojo esamojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvį, kitų dalyvių mergaitės kalboje nerasta. Labai panaši dalyvių distribucija ir *input* pasakymuose. Čia irgi vyrauja būtojo laiko neveikiamosios rūšies (56%) ir veikiamosios rūšies (per 36%) dalyviai. Be to, sporadiškai pavartota pusdalyvių (apie 4%) bei esamojo laiko veikiamosios ir neveikiamosios rūšies dalyvių (po 2%).

Būtojo laiko dalyviai itin dažnai vartojami pavadinant būseną, esančią ankstesnio veiksmo rezultatu. Būtent tokia prasme juos paprastai vartoja Rūta ir jos tėvai. Dalyviu forma Rūtos dažniausiai vartojamas veiksmažodžio tipas yra *jungti* (net 62%)⁵ Kiti dažniau vartojami veiksmažodžio tipai – tai: *daryti (atidarytas)* – virš 7,5%, *dėti (padėtas, užsidejęs)* – beveik 4,5%, *tepti (patepta)* – tiek pat, bei *lūžti (sulūžęs)* – mažiau kaip 3%.

Morfologinių kategorijų distribucija Rūtos ir *input* pasakymuose yra labai panaši. Mergaitės kalboje šiek tiek didesnis esamojo laiko lyginamasis svoris, o tėvų pasaky-

⁵ Įrašinėjimo metu Rūta dažnai atkreipdavo dėmesį į diftongą klausdama, ar jis jungtas. Todėl šis dalyvis toks dažnas.

muose truputį daugiau bendraties ir tariamosios nuosakos formų. Tokio formų pasidalijimo priežastis yra tėvų vartojamos sudėtingesnės sintaksinės konstrukcijos. Taip pat aiškintinas vartojimas *input* pasakymuose tokių dalyvių, kurių nėra nagrinėjamo amžiaus vaiko kalboje. Didesnis negu tėvų kalboje dalyvių lyginamasis svoris atsiranda dėl to, kad vaikas dažnai vartoja veiksmažodžio *jungti* neveikiamosios rūšies būtojo laiko formą. Rūtos pasakymuose yra šiek tiek daugiau liepiamosios nuosakos formų. To reiškinio priežastys paaiškėja atsižvelgus į situacinį pokalbių kontekstą ir apskritai – į vaiko ir tėvų bendravimo ypatumus (tėvai dažniau negu vaikas liepia arba draudžia ką nors daryti). Mergaitė dažnai klausia, ar leidžiama ką nors daryti, todėl veiksmažodis *galima* Rūtos pasakymuose palyginti gausesnis. Būtojo ir būsimajo laiko distribucijos skirtumai yra nedideli⁶. Šių laikų formos sudaro iš viso apie 28% – tiek vaiko, tiek ir *input* pasakymuose.

3. Asmens ir skaičiaus kategorijų įsisavinimas

Per visą nagrinėjamą amžiaus tarpą tiek Rūtos, tiek ir *input* pasakymuose vartojama 3 asmens formos (žr. 3.1 ir 3.2 lenteles). Šias formas vaikas taisyklingai vartoja jau 1;7 amžiaus. Tuo pačiu metu mergaitės vartojamos ir 1 sg formos. Kitais mėnesiais Rūta pradeda vartoti 2 sg bei 1 sg asmens formas, o 2 pl praktiškai nevartojama. Tai yra paaiškinama situaciniu pokalbių kontekstu – Rūta dažniausiai kalbasi tik su vienu žmogumi.

Viena iš 3 asmens dominavimo priežasčių – šios formos vartojimas (tiek vaiko, tiek ir tėvų) vietoj 1 sg ir 2 sg, pvz.:

Rūta: *Ūtytė tada vežimuke nemiegos.* (Rūtytė tada vežimuke nemiegos) 2;3

Rūta: *A kambajį aziuoja mamytė.* (Per kambarį važiuoja mamytė) 2;2

Motina: *Eina mamytė ieškoti rakto.* 1;9

Motina: *Rūtytė dabar atsargiai vaikšto, taip?* 1;11

Tėvų pasakymuose 3 asmens vartojimas vietoj 1 sg ir 2 sg – dažna ir lengvai valdoma stilistinės variacijos rūšis, o Rūta 3 asmens formą kartais vartoja atsakydama į klausimą, užduotą 2 sg, taigi klaidingai, pvz.:

Motina: *Ar moki akmenuką pririnkti?* 1;10

Rūta: *Moka.*

Šios rūšies klaidos itin dažnos nuo 1;8 iki 1;11. 1;11 laiku neaptikta nė vienos tokių klaidos, o vėlesniais mėnesiais jų pasitaiko sporadiškai.

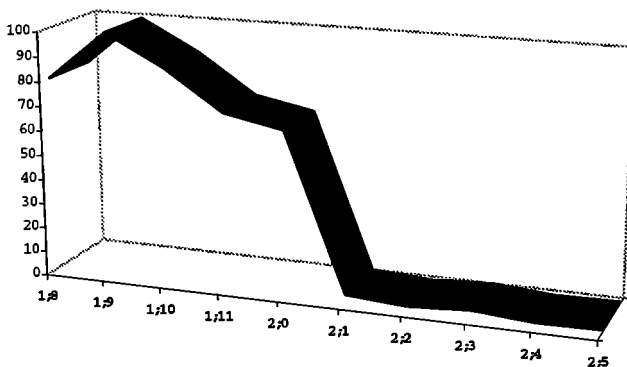
⁶ Didesnį būsimajo laiko formų kiekį *input* pasakymuose galima aiškinti šios kategorijos modalumu. Būsimasis laikas tėvų dažniau vartojamas pirmiausia dėl pragmatinių priežasčių, pavyzdžiui, klausiant vaiko, ar jis nori ką nors daryti (pvz., Mama: *Eisim į lauką, Rūtytė?* 1;10), arba aiškinant vaikui, kodėl šiuo momentu ko nors negalima daryti. Be to, būsimajo laiko vartojimas kai kuriuose kontekstuose reikalauja palyginti aukštos komunikacinės kompetencijos (žr. 3).

Kartais į klausimą, užduotą 2-uoju asmeniu, Rūta atsiliepdama kartodavo tą pačią formą, todėl daug 2 asmens formų yra klaidingi pavartojimai, pvz.:

Mama: *Matai?*

Rūta: *Matai.*

Tokių klaidų Rūtos kalboje pirmą kartą atsirado 1;8 (žr. 3.1 pav.) ir mergaitė jas darė iki pat nagrinėjamo amžiaus tarpsnio pabaigos. Iki 2;1 šios klaidos nepaprastai dažnos, o nuo 2;1 klaidų kiekis staigiai sumažėja (pasitaiko vos 1–2 atvejai per mėnesį).

3.1 p a v. Klaidingų 2 asmens pavartojimų skaičius (2 sg vietoj 1 sg) procentais

Analizuojamoje medžiagoje rasti du 1 sg vietoj 2 sg klaidingo pavartojimo pavyzdžiai:

Rūta: *Adedyta.* (Uždaryta) 1;10

Motina: *Nu, žiūrėk, atidariau.*

Rūta: *Adejau.* (Atidariau)

Rūta: *Negulk, sėdėk, nesėdėk.* 1;11

Motina: *Taigi sėdžiu.*

Rūta: *Nesėdžiu.* (Nesėdžiu)

Abu klaidingi 1 sg atvejai aptikti toje pačioje medžiagos dalyje, kur dažnai klaidingai vartojama 2 sg. Abi klaidos padarytos panašiuose kontekstuose: vaikas kartuoja motinos pavartotą formą. 1 sg klaidų yra žymiai mažiau negu klaidingų 2 sg atvejų, nes ir patys tėvai palyginti retai vartoja 1 sg formą.

3 asmuo 1 ir 2 asmens funkcija vartojamas per visą nagrinėjamą amžiaus tarpinį, tačiau Rūtos pasakymuose daugiausia šio tipo atvejų yra nuo 1,7 iki 1;10. 1;7 amžiaus tik truputį daugiau negu 57% 3 asmens formų vartojama pavadinti kito (ne kalbančiojo ir ne pašnekovo) subjekto veiksmus⁷. Kai Rūtai buvo 1;10, šis kiekis viršijo 85%. Vėliau jis vis didėjo ir paskutiniuoju iš nagrinėjamų mėnesių 3 asmens formų, vartojamų 3 asmens funkcija, kiekis viršijo 96%.

3 asmens, vartojamo vietoj 1 sg arba 2 sg, distribucija tėvų pasakymuose yra truputį skirtinga. Tėvai irgi vartoja tokias formas per visą tyrinėjamą amžiaus tarpinį, bet Rūtos kalboje jų dalis laipsniškai mažėja, o *input* pasakymuose ji yra visą laiką maždaug vienoda – apie 17%.

Lyginant visų formų distribuciją Rūtos ir *input* pasakymuose (žr. 3.1 ir 3.2 lenteles), galima pastebėti gana daug panašumų. Ir Rūtos, ir tėvų kalboje vyrauja 3 asmens formos, tačiau Rūtos pasakymuose jų yra palyginti daugiau dar ir todėl, kad mergaitė dažniau negu tėvai vartoja tas formas kalbėdama apie save ir pašnekovą. Būsimojo laiko 3 asmens formų didelio dažnumo priežastis yra šio laiko modalumas (žr. 6 išnašą). Be to, turint omeny, kad sakiniai su 1 sg dažnai yra modalūs, paaiškėja, kodėl tų formų taip daug motinos pasakymuose. Dėl šių formų pragmatinio sudėtingumo (didžioji jų dalis yra netiesioginių šnekos aktų tariniai) jų maža vaiko pasakymuose.

Esamojo ir būtojo laiko 1 pl asmens formų santykinis svoris yra panašus, 2 pl formos vartojamos labai retai. Daugiausia pasitaiko liepiamosios nuosakos formų, paprastai 2 sg, kitos, ypač 2 pl, yra labai negausios.

1 sg ir 2 sg formų distribuciją vaiko ir *input* pasakymuose lemia situacinis pokalbių kontekstas. Dėmesio centre dažniausiai yra Rūta, todėl jos pasakymuose daugiau 1 sg formų, ir atvirkščiai – *input* tų formų yra palyginti mažiau.

4. Asmenavimo paradigų įsisavinimas

Tam, kad būtų galima išnagrinėti asmenavimo paradigų distribuciją, produktyvumą ir problemas, susijusias su paradigų įsisavinimu, išskiriamas penkios pagrindinės lietuvių veiksmazodžių grupės (Wójcik, Smoczyńska, 1997). Veiksmazodžiai priskiriami prie vienos iš jų pagal esamojo bei būtojo laiko kamienus. 1A grupei (žr. 4.1 lentelę) priklauso pirmosios asmenuotės veiksmazodžiai, turintys būtojo laiko priesagą *-o*; veiksmazodžiai su būtojo laiko priesaga *-ė* priklauso 1B grupei. 2A grupei sudaro antrosios asmenuotės veiksmazodžiai, o trečioji asmenuotė padalyta į 3A (*-o* kamieno būtasis laikas) ir 3B (*-ė* kamieno būtasis laikas) grupes.

⁷ Skaičiuodamas, kuriomis funkcijomis vartojamas 3 asmuo, atsižvelgiau tik į tuos veiksmazodžius, kuriems būdingas visas opozicijų kompleksas. Neskaičiauju beasmenių veiksmazodžių, analitinės liepiamosios nuosakos formų, veiksmazodžio *būti*, esančio sudėtinio tarinio su prieveiksniu (arba su bevardės gim. būdvardžiu) jungtimi (*Man yra geras*) ir t.t.

3.1 lentelė. Visų formų distribucija Rūtos pasakymuose procentais

	1;7	1;8	1;9	1;10	1;11	2;0	2;1	2;2	2;3	2;4	2;5	IŠ VISO
SG 1	25,0	9,9	17,6	23,8	13,7	20,2	17,7	17,3	25,1	16,2	22,1	19,3
SG 2		3,7	7,0	5,3	0,9	0,2	5,1	8,7	3,6	14,8	12,6	6,6
3	75,0	85,2	74,4	69,4	82,5	77,3	73,9	68,3	64,5	59,0	60,1	69,5
PL 1		1,2	0,9	1,5	2,8	1,8	3,3	5,6	6,7	10,0	5,2	4,6
PL 2						0,5						0,0
PRES	66,7	68,1	54,6	45,9	45,6	50,1	38,0	47,3	42,1	42,1	42,9	44,8
SG 1			8,3	18,5	23,5	26,4	26,8	26,7	15,1	26,7	27,1	23,9
SG 2		100,0	8,3	7,4	1,7	1,9	4,2	9,5	9,2	6,3	8,2	6,2
3			83,3	70,4	67,0	67,9	67,3	48,6	70,6	61,7	54,7	63,6
PL 1				3,7	7,8	3,8	1,8	15,2	5,0	5,3	9,4	6,1
PL 2												0,6
PAST	0,0	0,8	8,7	9,0	12,4	12,2	13,0	7,7	8,7	15,8	15,8	11,5
SG 1			14,3	20,3	47,8	52,3	48,5	42,9	29,1	47,1	47,8	41,3
SG 2		100,0	21,4	3,4	0,5	0,0	0,4	1,8	1,1	1,8	1,8	1,5
3			64,3	68,2	43,5	33,8	39,1	42,9	53,8	33,3	40,7	44,6
PL 1				8,1	8,2	13,8	12,0	12,4	16,0	17,8	9,7	12,6
PL 2												0,0
FUT	0,0	0,8	3,4	16,5	22,4	14,9	18,0	16,7	20,0	17,3	10,5	16,3
SG 1						50,0					11,1	4,1
SG 2											11,1	2,0
3				100,0	100,0	50,0	100,0	92,9	100,0	100,0	77,8	91,8
PL 1								7,1				2,0
PL 2												0,0
COND	0,0	0,0	0,0	1,2	0,1	0,2	0,2	1,0	0,4	0,3	0,8	0,5
SG 2	100,0	100,0	100,0	96,7	98,1	100,0	99,5	99,4	100,0	98,4	100,0	99,2
PL 1				3,3	1,9			0,6				0,6
PL 2							0,5			1,6	0,0	0,3
IMPER	33,3	23,5	23,3	16,8	11,4	10,6	16,0	13,1	13,3	14,1	16,5	14,6
INF	0,0	6,7	8,9	8,4	3,6	6,5	7,6	10,1	9,4	7,6	8,2	7,9
PTC	0,0	0,0	0,5	2,1	4,3	3,4	2,6	0,8	1,2	0,7	1,8	1,9
PV	0,0	0,0	0,7		0,2	2,1	4,6	3,2	4,7	2,1	3,4	2,6

3.2 lentelė. Visų formų distribucija *input* pasakymuose procentais

	1;7	1;8	1,9	1;10	1;11	2;0	2;1	2;2	2;3	2;4	2;5	IŠ VISO
SG 1	1,3	2,6	2,1	1,9	4,1	1,0	6,7	6,5	3,9	5,8	9,0	3,8
SG 2	34,8	34,9	37,4	36,6	31,5	32,9	27,0	32,4	36,5	27,8	29,5	33,6
3	60,8	59,2	53,6	56,0	61,9	62,5	64,0	57,7	55,9	59,8	53,1	57,7
PL 1	3,2	3,4	6,9	5,5	2,5	2,9	1,9	3,2	3,7	6,3	8,2	4,7
PL 2				0,1		0,8	0,4	0,3		0,2	0,2	0,2
PRES	52,0	43,7	45,2	36,7	36,9	40,3	35,7	38,8	34,2	33,1	35,1	38,5
SG 1		2,8	5,8	2,7	3,5	4,8	11,5	7,7	8,6	9,5	6,6	6,2
SG 2	30,0	41,5	29,0	33,4	32,0	36,2	33,0	37,9	39,6	29,2	30,1	33,5
3	65,0	50,9	56,0	52,4	49,0	55,2	51,2	50,5	46,8	57,6	52,8	52,7
PL 1	5,0		6,8	7,5	14,0	3,3	2,9	3,8	3,2	2,5	6,1	5,4
PL 2		4,7	2,4	4,0	1,5	0,5	1,4		1,8	1,2	4,4	2,2
PAST	6,6	9,2	11,7	14,4	16,7	13,5	15,5	11,1	12,9	18,8	16,0	13,7
SG 1	3,0	3,4	9,5	6,6	7,5	15,0	14,9	18,7	10,5	3,8	19,6	10,3
SG 2	72,7	59,1	41,0	30,7	31,5	30,6	34,5	21,7	22,2	35,7	21,7	32,6
3	15,2	22,1	22,9	37,7	41,0	37,3	36,8	41,4	47,0	43,8	40,2	36,9
PL 1	6,1	15,4	25,1	24,6	18,0	17,1	13,2	18,2	20,3	16,7	17,4	19,6
PL 2	3,0		1,5	0,4	2,0		0,6				1,1	0,0
FUT	10,9	12,9	13,1	18,1	16,7	12,4	12,9	12,1	18,4	16,3	12,9	14,7
SG 1							15,4	17,4			4,5	4,2
SG 2			11,8	13,5	28,6	13,3	15,4	8,7	10,5	22,2	27,3	15,0
3	100,0	100,0	88,2	86,5	71,4	86,7	69,2	69,6	89,5	77,8	68,2	80,2
PL 1								4,3				0,6
PL 2												0,0
COND	0,3	0,3	0,7	1,4	0,6	1,0	1,0	1,4	1,1	0,7	1,5	1,0
SG 2	100,0	99,6	100,0	99,1	99,5	100,0	98,8	99,2	100,0	99,6	97,5	99,3
PL 1		0,4		0,7	0,5			0,5		0,4	0,4	0,3
PL 2				0,2			1,2	0,3			2,2	0,4
IMPER	18,4	19,7	16,9	16,5	17,6	18,5	18,2	23,3	17,4	17,7	19,4	18,3
INF	10,2	12,2	9,8	10,1	6,9	9,4	11,7	10,8	11,2	9,3	10,9	10,2
PTC	1,3	0,8	1,1	1,5	3,0	2,6	1,9	1,2	1,9	1,8	1,8	1,7
PV	0,3	1,2	1,5	1,3	1,6	2,3	3,1	1,2	2,9	2,3	2,4	1,9

4.1 pav. pavaizduota 1 skyriuje aprašytų Rūtos pavartotų *veiksmažodžio tipų* distribucija, atsižvelgiant į proporcijas, pagal kurias tipai pasiskirsto į penkias paradigmines grupes, o 4.1a pav. rodo tuos pačius duomenis, gautus iš *input* pasakymų analizės. Iš pirmo žvilgsnio matyti, kad, išskyrus ankstyvąjį amžiaus tarpsnį, proporcijos, pagal kurias veiksmažodžiai pasiskirsto į penkias grupes, yra labai pastovios ir Rūtos, ir *input* pasakymuose (Wójcik, Smoczyńska, 1997). Kitas labai ryškiai matomas bruožas yra didelis panašumas tarp proporcijų, kurias sudaro atskiri veiksmažodžių po grupiai vaiko ir tėvų kalboje. Pabrėžtina, kad mergaitės kalboje neteikiama pirmenybės didesnių ir produktyvesnių klasių veiksmažodžiams, o vartojami – nors ne visada taisyklingai – ir mažiau gausių klasių veiksmažodžiai.

4.1 lentelė. Lietuvos veiksmažodžių grupės

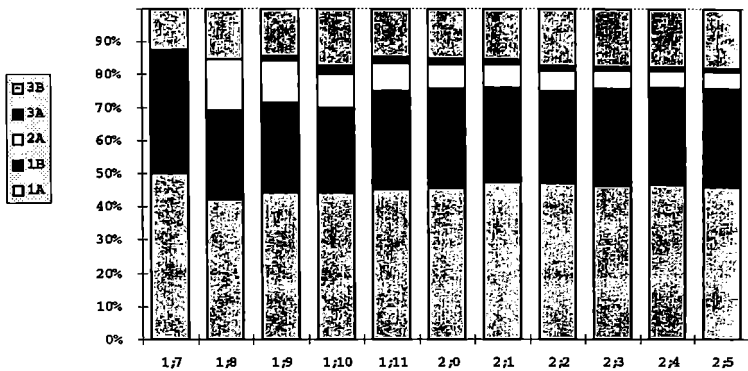
GRUPĖ	esamasis l.	būtamasis l.	asmenuotė	pavyzdys
1A	-a	-o	I	supti (supa, supo)
1B	-a	-ė	I	kelti (kelia, kėlė)
2A	-i	-o	II	turėti (turi, turėjo)
3A	-o	-o	III	žinoti (žino, žinojo)
3B	-o	-ė	III	daryti (daro, darė)

Išimti, kaip sakytą, sudaro ankstyvesnis amžius. Kai Rūtai buvo 1;7, mergaitė vartojo tik 1-osios asmenuotės ir 3-osios asmenuotės 3B grupės veiksmažodžius. 1;8 amžiaus jos pasakymuose palyginti gausiai atsirado 2-osios asmenuotės tipų, tuo pačiu metu mažėjant 1-osios asmenuotės tipams. Vėlesniais mėnesiais dar yra pokyčių, vedančių į sutapimą su veiksmažodžio tipų proporcijomis kalboje, kuria kreipiamasi į vaiką.

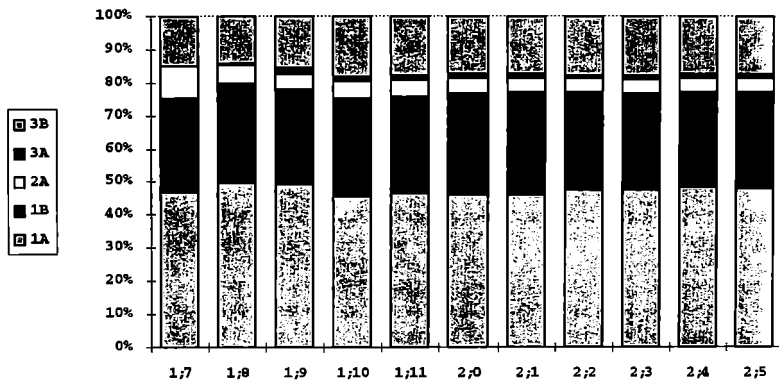
Panašių išimčių nuo apskritai pastovaus veiksmažodžio tipų pasiskirstymo yra ir *input* pasakymuose. Kai mergaitė buvo 1;7, tėvai vartojo tokios pat rūšies tipus ir labai panašiomis proporcijomis, kaip 1;8 amžiaus Rūta. Kai mergaitė buvo 1;8, tėvų kalboje 2-osios asmenuotės tipų sumažėjo ir pasirodė pirmi 3A grupės atstovai. Kitais mėnesiais ši padėtis labai mažai keitėsi.

Kalbant apie asmenuočių tipų dažnumą, pirmiausia atkreiptinas dėmesys į 1-osios asmenuotės dominavimą. Jos tipų kiekis sudaro vidutiniškai beveik 80% visų veiksmažodžio tipų, pavartotų vaiko ir *input* pasakymuose. Labiau paplitę 1A grupės tipai (jie sudaro apie 45% visų tipų), o 1B grupės – apie 34%. Kita palyginti reikšminga klasė yra 3B grupė: mergaitės pasakymuose ji sudaro vidutiniškai 16.7%, o tėvų – tik puse procento daugiau. Gana mažai tipų priklauso 2-ajai asmenuotei – rasta tik 14 Rūtos ir 18 *input* pasakymuose. Visai nedidelė yra 3A grupė (tik 1,5% Rūtos ir 1,2% *input* pasakymuose): Rūta pavartojo vos 3, o tėvai – 6 tokius tipus.

Jeigu palyginsime proporcijas, pagal kurias veiksmažodžiai pasiskirsto į abi būtojo laiko asmenuotes (A ir B) vaiko ir *input* pasakymuose, pastebėsime, kad jos labai panašios. A grupės veiksmažodžio tipų yra truputį daugiau (apie 55%) negu B grupės tipų (apie 45%).

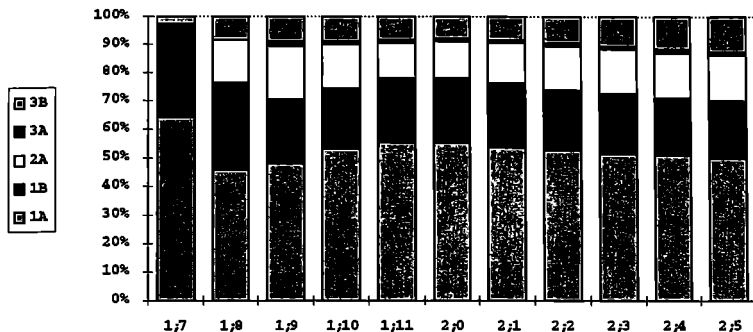
4.1 p a v. Tipų, priklausančių penkiems asmenuočių grupėms, proporcijos Rūtos žodyne

4 1 a p a v Tipų, priklausančių penkiems asmenuočių grupėms, proporcijos tėvų žodyne

Kalbant apie pavartotų tipų kiekį Rūtos ir tėvų pasakymuose, pirmiau būtina pasakyti, kad visi rodo tik tipų, o ne iš tikrųjų surastų formų distribuciją. Veiksmažodžiai buvo pavartoti ir esamojo, ir būtojo laiko formomis, tačiau daug jų pavartota tik vienu iš tų laikų, o kai kurie nebuvo pavartoti nei esamuoju, nei būtoju laiku, bet viena iš formų, išvestų iš bendraties.

4.2 ir 4.2a pav. vaizduoja *tipų pavartojimų* kieki. Čia, panašiai kaip ir veiksmazodžio tipų atveju, skaičiuota akumuliatyviai.

4.2 p a v. Tipų pavartojimų kiekis Rūtos pasakymuose

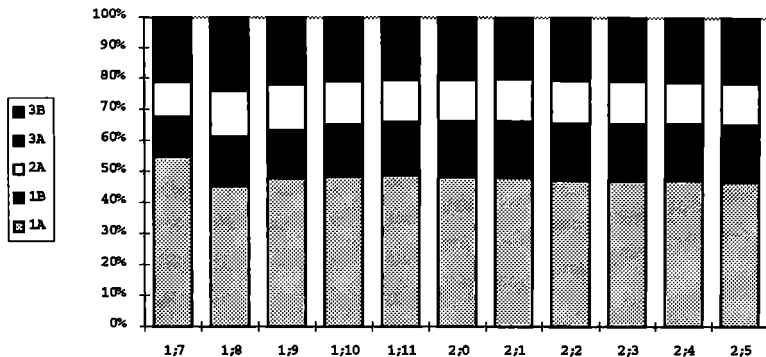
Tipų pavartojimų distribucija skiriasi nuo veiksmazodžio tipų distribucijos keliais atžvilgiais. Čia taip pat – tiek Rūtos, tiek ir *input* pasakymuose – vyrauja 1-osios asmenuotės tipai, tačiau, išskyrus pirmąjį iš nagrinėtų mėnesių, jų nėra tiek daug, kiek veiksmazodžio tipų distribucijos atveju. Ypač dažnai vartojami 2-osios asmenuotės veiksmazodžiai. Rūtos pasakymuose jų skaičius viršija 15%, o *input* pasakymuose siekia 14%. Nors 2 asmenuotei priklauso palyginti nedaug Rūtos ir tėvų pavartotų veiksmazodžio tipų, tačiau tie tipai labai dažnai vartojami. Tarp 2-osios asmenuotės veiksmazodžių randame tokius žodžius, kaip: *turėti, galėti, norėti, gulėti, žiūrėti*.

Rūtos ir *input* tipų pavartojimų distribucija skiriasi ne tik tuo, kad tėvų pasakymuose ji daug pastovesnė per visą nagrinėjamą laiką (nuo 1;9 mėnesių iki 2;6 niekas joje nesikeičia), bet ir tuo, kad tėvai daug dažniau vartoja 3-ąją (ypač 3B pogrupio) asmenuotę. Rūtos pasakymuose 3-osios asmenuotės formos sudaro vidutiniškai mažiau kaip 12%, o *input* jos siekia 21%.

Tipų pavartojimų distribucija pagal jų pasiskirstymą į būtojo laiko asmenuotes yra panaši ir vaiko, ir *input* pasakymuose, nors procentiniu atžvilgiu šiek tiek skiriasi nuo tipų distribucijos. Rūta palyginti dažniau už savo tėvus vartoja veiksmazodžius, turinčius būtojo laiko galūnę -o (Rūta: 3A – 68,5%, 3B – 37,5 %; tėvai: 3A – 62,7%, 3B – 37,3%).

Atsižvelgus į dažnumų duomenis, pavaizduotus 4.1, 4.1a ir 4.2, 4.2a pav., galima laukti apibendrinimų ir veiksmazodžių perkėlimų į 1-ąją asmenuotę, ypač į 1A grupę. Ši grupė yra labai gausi, jai priklauso daug veiksmazodžių su dažnai vartojamais, produktyviais sufiksais, todėl galima tikėtis, kad bus keičiamos 2-osios ir 3-osios as-

menuočių formos, tačiau nagrinėjamoje medžiagoje vienintelis aiškus apibendrinimo atvejis – tai 2-osios asmenuotės formų perkėlimas į 1-ąją asmenuotę.

4. 2a p a v. Tipų pavartojimų kiekis *input* pasakymuose

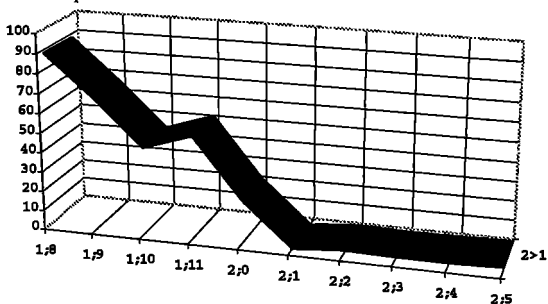
Pirmos tokios klaidos užfiksuotos 1;9, kai Rūtos pasakymuose staigiai atsiranda daug naujų leksemų ir formų. Šalia taisyklingų 3 asmens formų (pvz.: *guli, sėdi*) Rūta vartoja tokias formas, kaip **gulia, *tėda, *tėdia* ir **tenia* (vietoj *sėdi*), **mylia* (vietoj *myli*), **nenionia* ir **nevoja* (vietoj *nenori*) ir **tipa* (vietoj *tupi*).

Tarp klaidingai pavartotų vėlesniais mėnesiais formų dar yra **gida* (vietoj *girdi*), **kuja, *nulia* ir **tuja* (vietoj *turi*), **ziūja, *ziūlia* (vietoj *žiūri*). Tokių klaidų pasitaiko per visą nagrinėjamą laiką, tačiau daugiausia jų aptinkama iki 2;1 (žr. 4.3 pav.). 2;1 neaptikta nė vienos tokios rūšies klaidos, vėlesniais mėnesiais pasitaiko ne daugiau kaip 1–2 izoliuotos klaidos šalia taisyklingų formų.

Ne tik 3 asmens formos liudija perėjimą iš 2-osios į 1-ąją asmenuotę. Analizuojamoje medžiagoje užfiksuota ir kitokių atvejų su analogiškų procesų pėdsakais: 1;10 **eikam* šalia taisyklingos *eikim*; 1;11 **mamaukiam* (vietoj *užnaukim*) bei **ziūjam* (vietoj *žiūrim*) ir 2;0 amžiaus **maudosia* vietoj *maudosi*, kur Rūta lyg ir pridėjo 3 asmens požymį prie sangražos afikso. Tokių atvejų užfiksuota palyginti nedaug, o šalia daugelio jų vartojamos ir taisyklingos formos, todėl negalima atmetsti galimybės suaugusiųjų modelio neatitinkančias formas laikyti kalbos klaidomis arba kontaminacijos rezultatu (*einam + eitim > eikam*).

Aukščiau aprašyti faktai įrodo, kad tipų dažnumas nėra pakankamas faktorius, vedantis prie kurios nors veiksmazodžių klasės apibendrinimo ir žodžių perkėlimo iš vienos klasės į kitą. Kitu atveju mergaitė darytų daugiau klaidų, susijusių su 3-osios asmenuotės keitimu į 1-ąją asmenuotę taip, kaip daro klaidas, keisdama 2-osios as-

menuotės veiksmažodžius. Lietuvių kalbos veiksmažodžio 2 sg požymis yra galūnė *-i*. Jeigu ji atsiranda 3 asmenyje, vaikas ją atmeta kaip netaisyklingą ir keičia „taisyklingesne“ forma. Pereinama į 1-ąją asmenuotę dėl dviejų priežasčių. 1-oji asmenuotė yra gausiausia, apimanti veiksmažodžius su didelio produktyvumo sufiksais. Antra, 1-ajai asmenuotei priklauso minkštojo kamieno veiksmažodžiai, kurie 1 sg ir 2 sg turi tokias pat galūnes kaip 2-osios asmenuotės veiksmažodžiai.

4.3 p a v. Perkėlimas iš 2-osios į 1-ąją asmenuotę esamojo laiko 3 asmens formose (procentais)⁸

Galėtų kilti įtarimas, kad faktorius, lemiantis *-(i)a* galūnės vartojimą vietoj *-i* 3 asmenyje, yra noras diferencijuoti jį nuo 2 sg, tačiau toks spėjimas atrodo gana rizikingas. Kai kurių antrosios asmenuotės veiksmažodžių 2-ojo ir 3-ojo asmens diferencinis požymis yra kirtis (LKG). Jeigu veiksmažodžio perkėlimo iš 2-osios į 1-ąją asmenuotę priežastis būtų vaiko noras panaikinti formos dvilypumą, tada būtų keičiami tik veiksmažodžiai su tvirtaprade priegaide. Tačiau nagrinėjamoje medžiagoje taip nėra (žr. anksčiau pateiktus pavyzdžius). Todėl atrodo, kad tikra galūnės keitimo priežastis yra vengimas 3 asmenyje vartoti galūnę, kuri „rezervuota“ 2 sg.

Šie rezultatai rodo, kad klasės gausa ir produktyvumas nėra pakankami faktoriai, galintys pritraukti kitų klasių veiksmažodžius. Jeigu taip būtų, tai nagrinėjamoje medžiagoje atsirastų perėjimo iš 3-osios asmenuotės pavyzdžių. Tačiau vieninteliai 3-osios asmenuotės keitimo į pirmąją atvejai rasti 1;11 amžiaus: 2 kartus mergaitė pavartojo **tiata* ir 1 kartą **tiauta* vietoj laukiamo *stato*. Kitų šio tipo klaidų nerasta, nors pirma taisyklingai pavartota 3 asmenuotės forma užfiksuota, kai mergaitė buvo 1;7: *kaito* (*skaito*). Kad kokios nors klasės veiksmažodžiai galėtų būti perkeliama į kitą klasę, turi atsirasti koks nors skatinamasis faktorius pačios klasės viduje.

Labai įdomus reiškinys atsiranda paskutiniais tiriamojo amžiaus tarpsnio mėnesiais, kai veiksmažodžio perėjimas iš 2-osios į 1-ąją asmenuotę nebe toks dažnas. 2;2

⁸ Kiekvieno mėnesio pavartojimai skaičiuoti atskirai, o ne akumuliatyviai.

amžiaus šalia taisyklingų 3 asmens formų *pausiasi (prausiasi), geja (geria)* ir *kapia (kvepia)* Rūta vartoja formas su 2-osios asmenuotės galūne *-i*: **gaji* (2 kartus), **pausisi* (1 kartą), **kapi* (5 kartus). Atvejais **jeiki* vietoj *reikia* (2;3) tikriausiai yra kalbos klaida, nes randamas tik vienašaknis tarp 29 taisyklingų formų, tačiau fonetine klaida nelaikytina forma **vaziuoji* (2;4), pavartota 6 kartus šalia 11 kartų *važiuoja*. Kadangi daugumas pakeistųjų leksemų turi minkštąjį kamieną, galėtų atrodyti, kad šios klaidos yra grynai fonetinio pobūdžio; tuo labiau, kad perkėlimas vyksta kita negu laukiama kryptimi. Tačiau kai kurios iš minimų leksemų yra pavartotos taisyklingai ne tik tą patį mėnesį, kaip ir klaidingos formos, bet ir ankstesniais mėnesiais. Tuo metu, kai Rūtos kalboje atsiranda tokių klaidų, mergaitė beveik neperkelia 2-osios asmenuotės veiksmožodžių į 1-ąją asmenuotę (žr. 4.3 pav.), todėl vienas iš šio fenomeno paaiškinimų sietinas su didėjančia vaiko kalbine kompetencija – galbūt šios klaidos yra hiperkorekcijos pavyzdžiai.

Klaidingos būtojo laiko formos labai retos. Vienintelės pastebėtos 3 asmens klaidos yra: 1;10 – **atėmo* (vietoj *išėmė*)⁹ ir 1;11 – **nepasieko* (vietoj *nepasiekė*)¹⁰. Be to, surasti du keitimo į kitą pusę atvejai: 1;10 **patiolė* (vietoj *padovanojo*)¹¹ ir 2;5 **akite* (vietoj *atskrido*).

5. Kiti veiksmožodžio įsisavinimo klausimai

Be gramatinių kategorijų bei paradigms įsisavinimo klausimų, yra daug kitų problemų, kurios labai įdomios nagrinėjant veiksmožodžio morfologiją lietuvių vaiko kalboje. Dėl jų gausybės šiame straipsnyje atidžiau, nors toli gražu neišsamiai, palieštos tik problemos, susijusios su priešdėlinių ir sangražinių formų įsisavinimu.

5.1. Priešdėlinės formos

Pirmosios priešdėlinės formos atsiranda 1;8 amžiaus Rūtos pasakymuose, tačiau šiuo metu Rūta paprastai arba visai praleidžia priešdėlį (pvz., **Ø-tetyti* vietoj *atidaryti*)¹², arba vietoj priešdėlio vartoja tuščiąją morfemą¹³, kurią dažniausiai atstoja neutraliausias fonetiniu atžvilgiu balsis *a* (**a-tetyti* vietoj *atidaryti*). Šis reiškinys pasi-

⁹ *a(t)-* yra Rūtos kalbai būdinga priešdėlio iš- realizacija (žr. 5.1).

¹⁰ 1;11 amžiaus Rūta pavartojo tris veiksmožodžius su galūne *-(t)a*: **geja* (vietoj *gėre*), **isėmia* ir **isėmia* (vietoj *išėmė*), bet čia tikriausiai fonetinis reiškinys.

¹¹ Čia būtų galima abejoti, ar mergaitė pavartojo būtent tą leksemą, tačiau tai liudija pavartojimo kontekstas: Motina: *Ar tėvas tau nepadovanojo?* Rūta: *Patiole*. Motina: *Padovanojo tau?* Rūta: *Taip*.

¹² Šios pastabos neapima priešdėlių *ne-* ir *nebe-* vartojimo. Tie priešdėliai labai retai vartojami netaisyklingai.

¹³ Tuščiosios morfemos vartojimas nėra tokio pat tipo klaida, kaip priešdėlio arba sangražos afiksų praleidimas ar perkėlimas. Vartodama tuščiąją morfemą Rūta tam tikru būdu pažymi morfemos buvimą. Tačiau priešdėlinių veiksmožodžių atveju tuščiosios morfemos vartojimas veda prie semantinio dvilypumo, todėl šiame straipsnyje tokie atvejai įtraukti į klaidų sąrašą. Tokio dvilypumo nėra sangražinių formų atveju, bet tuščiosios morfemos vietoj afikso *-(t)-* pavartojimus dėl aiškumo taip pat vadinsiu *klaidomis*.

taiko ir vėliau, jo atvejų užfiksuota net nagrinėjamo amžiaus tarpsnio pabaigoje. Be balsio *a*, Rūta vartoja ir kitos rūšies tuščiąją morfemą – gretimo skiemens reduplikacija, pvz.: **de-dėti* vietoj *pa-dėti*, **ne-ka-kīsiu* vietoj *ne-nu-grīsiu*, **ne-ka-kīsiu*, **ne-kīsiu* vietoj *ne-nu-kīsiu* ir kt.

Rūtos pasakymuose nepastebėta ryškios pirmenybės vienam iš paminėtų priešdėlinės formos sudarymo būdų. Pavyzdžiui, 1;10 amžiaus šalia taisyklingų formų *nukist*, *nukīto* (*nukrist*, *nukrīto*) pavartotos: forma su tuščiąja morfema *a*: **a-kīto* (*nu-kīto* arba *už-kīrio*), forma su reduplikuotu skiemeniu: **ne-ki-kīsiu* (*ne-nu-kīsiu*) ir forma su praleistu priešdėliu **ne-∅-kīsiu* (*ne-nu-kīsiu*).

Nagrinėjant problemas, susijusias su prefiksacijos procesais, verta atkreipti dėmesį į prielinksnius, iš kurių kilę daug priešdėlių. Daugelio veiksmažodžių priešdėlis (panašiai kaip prielinksnis sintaksiniuose junginiuose) reiškia erdvės santykius.

Pirmais iš nagrinėjamų mėnesių Rūta visai nevartojo taisyklingų prielinksnių formų. Iki 2;0 mergaitė dažniausiai praleisdavo prielinksnius arba vietoj jų vartodavo tuščiąją morfemą *a*, tą pačią, kuria pakeisdavo ir priešdėlius. Pirmieji 2 taisyklingi prielinksnių pavartojimai užfiksuoti 1;9 amžiaus. Nuo 2;0 praleidimų skaičius mažėja, laipsniškai daugėjant taisyklingų formų, nors vis tiek labai daug tuščiosios morfemos *a* atvejų. Paskutiniai iš nagrinėjamų mėnesių nerasta jokių praleidimų ir beveik visi prielinksniai buvo pavartoti taisyklinga forma.

Lietuvių kalboje erdvės santykius žymi ne vieni prielinksniai, bet visa prielinksninė konstrukcija, t.y. prielinksniai kartu su jų valdomais linksniais – kilmininku, galininku arba įnagininku. Be to, daugelis dažnai vartojamų junginių, pavadinančių erdvės santykius, sudaro poras, kurių reikšmės skiria ne tik prielinksnio leksema, bet ir daiktavardžio linksnis, pvz.: *pas+gal. iš/nuo+kilm.*; *į+gal. iš+kilm.*, *su+įnag. be+kilm.* ir kt.

Galėtų kilti įtarimas, kad Rūta prielinksnio nelaiko būtinu erdvės santykių pozymiu ir kad, jos supratimu, prielinksnio arba prepozicinės kilmės priešdėlio praleidimas neimplikuoja dvilypumo, nes erdvės santykiui išreikšti jai, atrodo, pakanka vieno linksnio. Tačiau priešdėlio praleidimas bei reduplikacija pastebimi ir lenkų vaikų kalboje (Smoczyńska, 1985), nors lenkų kalboje nėra tokių ryškių santykių tarp porų, pavadinančių priešingus erdvės santykius.

Ankstyvojoje vaiko kalboje labai dažnai praleidžiami uždaruųjų klasių žodžiai, pvz.: prielinksniai, jungtukai, pagalbiniai veiksmažodžiai, artikeliai ir t.t. (Brown, Bellugi, 1964). Jų praleidimas neimplikuoja dvilypumo todėl, kad pokalbiai yra stipriai susiję su bendravimo situacija – kalba dar neatstoja realybės, bet liečia dalykus, kurie vyksta pokalbio metu. Dvilypumo panaikinimas reikalingas vėliau, kai pokalbių tema – praeities arba ateities įvykiai.

Tai, kad Rūta ir praleidžia prielinksnius bei priešdėlius, ir tuo pačiu metu vartoja tuščiąją morfemą, įrodo, jog vaikas kreipia dėmesį į kalbą, kurią girdi iš tėvų ir, norėdamas ją pamėgdžioti, stengiasi išlaikyti veiksmažodžio arba prielinksninės konstrukcijos prozodiją.

5.2. Sangražinės formos

Kitas labai įdomus klausimas, susijęs su veiksmažodžio morfologijos įsisavinimu – tai sangražinių veiksmažodžių įsisavinimas. Vartodama sangražines formas Rūta daro daug klaidų, dažnai labai panašių į klaidas, daromas mergaitėi vartojant priešdėlinius veiksmažodžius. Rūta praleidžia sangražos afiksą, pvz.: **atiok (asistok)*, **nekelk (nesikelk)*, **majo (maudosi)*¹⁴, arba vietoj jo vartoja reduplikuotą skiemenį (žr. 13 išnaša): **amamausiu (užsimausiu)*, **akikėlė (atsikėlė)*. Kartais mergaitė vartoja sangražos afiksą su leksemomis, kurios lietuvių kalboje nėra sangražiniai veiksmažodžiai: **tekas (teka)*, **patinkas (patinka)*.

Būdingas lietuvių sangražinio veiksmažodžio bruožas yra sangražos afikso atitrukimas iš galūnės prieš šaknį priešdėlinėse formose (LKG). Sangražinio priešdėlinio veiksmažodžio pavartojimas reikalauja palyginti daug transformacijų, kad paviršiaus lygmenyje atsirastų taisyklinga forma. Atrodo, kad transformacijos metu Rūta praleidžia kai kurias operacijas, o tai implikuoja įvairių klaidų atsiradimą. Labai dažnai mergaitė neatitrukia sangražos afikso: **netiupa-s (ne-si-supa)*, **a-tepi-s (pa-si-tepė)*, **nebe-suka-s (nebe-si-suka)*, **nepausia-si (ne-si-prausia)*. Turimoje medžiagoje rasti du priešdėlinės formos atvejai, kai priešdėlis praleistas, bet sangražos afiksas atitruktas: **se-kabink (ap-si-kabink)*.

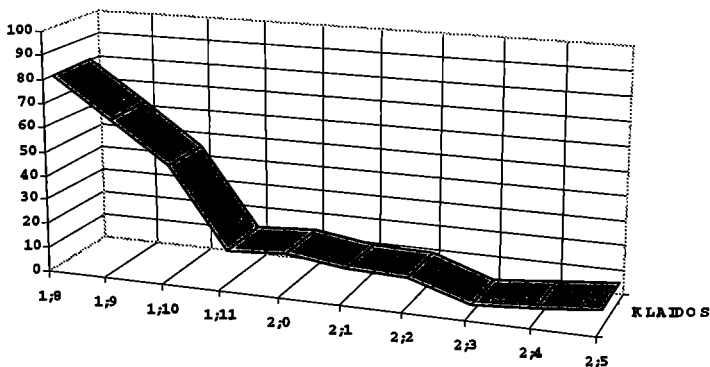
2;0 amžiaus užfiksuoti du labai įdomūs veiksmažodžio *suptis* 3 asmens formos *supati* klaidingi atvejai. Atrodo, kad Rūta klaidingai atpažino gerai jai pažįstamą priešdėlį¹⁵ ir nusprendė atitraukti sangražos afiksą: **susiapa*, **susiaba*.

Pirmi sangražiniai veiksmažodžiai Rūtos pasakymuose atsiranda 1;8 (žr. 5.2.1 pav.) ir beveik visi iš jų yra pavartoti netaisyklingai. Tokių klaidų aptinkama ir nagrinėjamo amžiaus tarpsnio pabaigoje, tačiau jų skaičius mažėja. Be didelio struktūrinio ir semantinio sangražinių formų sudėtingumo, klaidos išlikimo priežastis turbūt sietina su palyginti mažu sangražinių formų kiekiu. Rūtos pasakymuose sangražinės formos sudaro tik 4% visų pavartotų formų, o tėvų kalboje – 7%.

Aprašyti šiame straipsnyje klausimai toli gražu neaprepia visų problemų, susijusių su veiksmažodžio įsisavinimu Rūtos kalboje. Čia parodytos tik bendros tendencijos ir pateikti ryškiausi pavyzdžiai. Tarp įdomių klausimų, kurie nagrinėti šiame straipsnyje, yra priesaginė veiksmažodžio daryba. Kartais Rūta praleidžia priesagą, keisdama ir veiksmažodžio reikšmę (**skama* ir **kamba* vietoj *skambina*), kartais ją sutrumpina. Tai gali implikuoti ir veiksmažodžio reikšmės pasikeitimą (**nesokinsiu* vietoj *nešokinėsiu*). Būna, kad mergaitė vartoja su tam tikra leksema visai nesuderinamą priesagą: **nekandysiu (nekandžiosiu)*, **dainuojau (dainavau)*. Šios klaidos yra susijusios su priesagų produktyvumu ir reikalauja atidesnės statistinės analizės.

¹⁴ Šios klaidos vyrauja iki 2;0, bet aptinkamos ir nagrinėjamo amžiaus tarpsnio pabaigoje.

¹⁵ Pirmas taisyklingai pavartotas prielinksnis su aptiktas 1;9.

5.2.1 p a v. Klaidingų sangražinių formų kiekis Rūtos pasakymuose 1;8–1;6 (procentais)

Kitos klaidos – tai atvejai, susiję su veiksmažodžiais, kurių šaknyje yra balsių kaita. Čia Rūta dažnai daro klaidų, jų užfiksuota ir paskutiniį iš nagrinėjamų mėnesių. Šias klaidas iliustruoja, pavyzdžiui, veiksmažodžių formos **mėga* (*mėgsta*), **kasta* (*kanda*), **tilpa* (*telpa*), **masēm* (*mėtēm*), **nekank* (*nekrisk*), **nepazinam* (*nepažįstam*).

Be visų minėtų klaidų, Rūtos kalboje randama daug formų, kurių interpretacija sudaro didesnių sunkumų. Šios klaidos dažniausiai yra fonetinio pobūdžio, tačiau daugelyje iš jų pastebima morfologinio bei paradigmacinio tipo kaitų. Tokių neaiškių atvejų pavyzdžiai gali būti viena mėnesį užfiksuotos to paties veiksmažodžio 3 asmens formos **mėka*, **mėkas*, **mėki*, **mėpė* (visos vietoj *mėgsta*), dažnai hortatyvine funkcija vartojama forma **eimas* (vietoj *einam*). Be to, pasitaiko dar ir kitokių klaidų, atsiradusių dėl vienos iš morfemų sutrumpinimo: **patesiau* ir **pasesiau* (vietoj *paiškojau*), **nepasipa* (*nepasislėpia*), **padejojo* (*padovanojo*); dėl skiemenų sukeitimo vietomis: **zanati* (*žadina*), ir daugybė kitokių atvejų, kurių išaiškinimas reikalauja gilesnės fonetinės arba/fir morfo(no)loginės analizės.

ON THE ACQUISITION OF LITHUANIAN VERB MORPHOLOGY

Summary

The paper presents some results of a study on the acquisition of Lithuanian verb morphology based on the analysis of tape-recorded data of a Lithuanian girl, named Rūta, from the age of 1;7 to 2;6. The recordings were made on a free basis, without a fixed schedule. They were put into a computer file format double-checked for accuracy and coded in accordance with CHILDES (McWhinney, Snow, 1990). In the girl's utterances 9667 identifiable verb forms were singled out. In adult input to Rūta 16730 verb were coded.

The frequency data show that there is a close match between the distribution of stem types and lexeme types in Rūta and in input (fig. 1.1 & 1.2). At the beginning of the period studied the number of stem types and tokens is relatively small both in child's and parents' utterances. During the following months this number increases, and so does the ratio of the number of stem tokens to the number of lexeme tokens.

The distribution of particular morphological categories in child and input (tab. 3.1 and 3.2) is generally very similar. There are but few differences pertaining to pragmatics (imperative, impersonal predicate *galima*), or resulting from the use of more complicated syntactic constructions by adults (conditional and infinitive).

Similarities can also be observed in the distribution of the category of person in Rūta's utterances and those of adults. The most frequent is the 3rd p., which is very often used (both by the girl and adults) in self-reference and in addressing others. The opposite ratio of 1 sg to 2 sg forms is motivated by the situational context – since the girl is more often the topic of the conversation than the person the girl interacts with, there are more 1 sg than 2 sg forms in the Rūta's utterances, and in the input 2 sg is more frequent than 1 sg. In the paper, the most frequent errors connected with the acquisition of person are presented and discussed.

The data show that most of the verb stems and verb tokens both in the child and in the input belong to the 1st conjugation. Therefore one can expect overregularization of the 2nd and 3rd conjugation verbs. However, the only observed clear example of the regularization and shifts (spotted mostly in the earlier months of the period studied) is replacement of the ending *-i*, which marks 3rd person of 2nd conjugation verbs, with the 1st conjugation ending *-(i)a*: **mylia* for *myli*, **tuja* for *turi*, **gulia* for *guli*, etc. The 3rd conjugation verbs are not shifted, which means that the stem/token frequency is not a sufficient condition for regularization, and that there must be an additional trigger within the verb class itself to condition a shift. In case of the 2nd conjugation, the trigger is the formal resemblance of 1st and 2nd conjugation paradigms.

Next, some problems pertaining to affixation are discussed:

Erroneous prefixation, e.g.: omission of a prefix: **Ø-tetyi* for *ati-daryti*; marking the prefix with a filler (neutral vowel *a* or reduplicated syllable): **a-tetyi* for *atidaryti*, **de-dėti* for *pa-dėti*.

Erroneous usage of reflexives, e.g.: omission of the particle *-si(-)*: **ne-Ø-kelk* for *ne-si-kelk*; marking the particle with a filler (reduplicated syllable): **akikėle* (for *asikėle*); leaving the particle at the end of the word while using a prefixed form: **ne-tiupa-s* for *ne-si-supā*.

Some further errors were pointed out without being analysed in detail.

LITERATŪRA

- Brown R., Bellugi U., 1964, Three Processes in the Child's Acquisition of Syntax. – Harvard Educational Review, vol. 34, No. 2, 133–151. Lenkų vertimas: Trzy procesy w przyswajaniu składni przez dziecko (vertė M. Smoczyńska). – Badania nad rozwojem języka dziecka / Red. G.W. Shugar, M. Smoczyńska. Warszawa, 84–112.
- Gaivenis K., Keinys S., 1990, Kalbotyros terminų žodynas. Kaunas: Šviesa.
- LKG – Lietuvių kalbos gramatika / Red. V. Ambrasas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
- MacWhinney B., Snow C., 1990, The Child Language Data Exchange System: an Update. – Journal of Child Language, vol. 17, 457–472.
- Smoczyńska M., 1985, The Acquisition of Polish. – The Crosslinguistic Study of Child Language / Ed. by D.I. Slobin, vol. 1. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- Smoczyńska M., 1992, Kategoria osoby w języku dziecka: odniesienie do nadawcy i odbiorcy. – Z badań nad kompetencją komunikacyjną dzieci / Red. B. Bokus, M. Henman. Warszawa, 205–228.
- Wójcik P., 1994a, Charakterystyka mowy skierowanej do 2-letniego dziecka litewskiego: Magistro darbas. Varšuvos universitetas, Baltų filologijos katedra.
- Wójcik P., 1994b, Some Characteristic Features of Lithuanian Baby Talk. – Linguistica Baltica, vol. 3, 71–86.
- Wójcik P., Smoczyńska M., 1996, Acquisition of Lithuanian Verb Morphology as Compared to that of Slavic Languages: Pranešimas, skaitytas konferencijoje „The VII International Congress for the Study of Child Language. Istanbul, 1996 07 14–19.
- Wójcik P., Smoczyńska M., 1997, Acquisition of Lithuanian Verb Morphology: a Preliminary Report. – Studies in Pre- and Protomorphology / Ed. by W. U. Dressler. Vienna, 83–100.

Varšuvos universitetas
Bendrosios kalbotyros ir baltistikos katedra

Įteikta
1997 m. spalio mėn.